

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

JOAN PERE FONTANELLA

(Olot, 1575 – Perpinyà?, 1649)

Biografia a càrrec del Dr. Josep Capdeferro i Pla

Nascut en el si d'una família de paraires, es formà al monestir benedictí de Sant Pere de Besalú, a la universitat sertoniana d'Osca i a l'Estudi General de Lleida. Es doctorà en drets civil i canònic, la qual cosa al seu temps comportava una promoció social considerable perquè permetia gaudir d'una bona part dels drets i privilegis de la noblesa. Fou un prolífic advocat davant la Reial Audiència de Catalunya i moltes altres corts de justícia. És el jurista més celebrat de la Catalunya moderna, l'estendard d'una edat d'or de la doctrina o ciència jurídica. Des de la darrerria dels anys 1990 fins al 2020, entre Joan Lluís Palos i un servidor hem il·luminat molts aspectes de la seva biografia. En sintetitzo set que considero d'alt interès per a la comunitat jurídica.

1. Un bufet d'advocats de referència

Fontanella fou el pal de paller d'un dels principals equips jurídics de Barcelona –i, per tant, de Catalunya– durant la primera meitat del segle XVII. Rera seu, hi ocuparen una posició preferent el seu gendre –Francesc Pere Rubí i Sala (c. 1593-1639), originari de Puigcerdà, marit d'Anna Fontanella i Garraver– i el seu fill primogènit –Josep Fontanella i Garraver (1606-1680). Com era habitual, Joan Pere Fontanella solia buscar relacions d'aconduïment estable amb els seus clients –preferentment, ens eclesiàstics com la Congregació Claustral Tarraconense dels monestirs benedictins (Palos 1997: 56 i s.), nobles i mercaders o institucions. Per exemple, el patrocini al govern de la seva Olot natal li durà ben bé mig segle; s'inicià tan bon punt el jurista acabava de doctorar-se en dret. Normalment, el vincle solia començar en forma de contactes i contractes de servei puntuals; superada una fase de tempteig, es pactava un vincle estable –de quaranta anys entre Fontanella i el govern de la ciutat de Girona, més de vint pel que fa a Vic o gairebé vint amb Tortosa. Repetidament, Joan Pere Fontanella demanà sense gaires manies a algun

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

client l'aconduïment addicional d'un dels seus familiars; al·legà que conjuntament tindrien els negocis més per mà. No sempre ho aconseguí.

Un cicle llarg de col·laboració o patrocini tenia un avantatge: generava una creixent identificació dels juriconsults de l'equip de Fontanella amb els interessos i les circumstàncies del patrocinat i fructificava en forma d'èxits —conseqüentment, el client solia mantenir o consolidar la seva esfera de poder o d'influència. L'inconvenient arribà quan la cartera de clients cresqué i el jurista volgué seguir fent el treball molt a consciència. Se'n sortí, però amb dificultats. Aviat se'l conegué per esgotar sistemàticament els terminis —àdhuc, fer-los prorrogar—, per no restituir la documentació processal quan tocava, per lliurar els seus escrits al darreríssim minut... Per regla general, Fontanella aconseguia neutralitzar els riscos inherents a aquesta dinàmica a través d'uns bons procuradors o síndics. Era explícit, sense perdre gairebé mai l'educació, a l'hora de demanar una remuneració condigna als seus serveis.

A la dècada de 1640 molts clients segurament no esperaven del bufet Fontanella la feixuga conducció quotidiana dels plets, sinó una certa influència i contactes polítics. Tant Joan Pere com el seu fill primogènit, Josep, connectadíssims amb la Reial Audiència servil a la causa francesa, amb el poderós Consell de Cent barceloní i amb una Diputació del General neutralitzada —vegeu l'apartat 6—, podien defensar els interessos dels seus patrocinats per la via de gràcia, no només per la de justícia.

2. Vincles amb la Diputació del General

El 22 de juliol de 1620 l'abat de Sant Pere de Besalú, Benet Fontanella, oncle de Joan Pere, fou extret a sort diputat eclesiàstic, és a dir, el dirigent de major preeminència de la Diputació del General de Catalunya —un antecedent dels Molt Honorables Presidents de la Generalitat. El General —el Comú dels catalans—, encapçalat per la Diputació —la seva delegació permanent—, era un ens públic amb gran projecció sobre tot el territori del país. Entre les seves funcions destacaven: la recaptació de drets o tributs, majoritàriament sobre transaccions fetes per persones de qualsevol condició estamental i social, fins i tot el rei; la gestió financera amb el capital acumulat o a compte d'ingressos futurs; l'exigència de respecte al dret català per part de la monarquia i els seus oficials.

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

És fàcil sospesar el que podia suposar en termes de poder la proximitat a aquesta xarxa institucional, a aquesta *agència tributària* ben arrelada entre la població, independent de la monarquia –millor dit, que en conjuntures crítiques, per defensar els interessos de Catalunya, podria actuar com a contrapoder de la monarquia.

Tornem a Benet Fontanella: durant el seu mandat triennal, entre l'u d'agost de 1620 i el trenta-u de juliol de 1623, seguint paràmetres ben comuns a l'època, el dignatari religiós anà apropant els seus familiars directes al nucli decisor de la institució de forma esgraonada. El nostre jurista fou el principal beneficiari d'aquest apropament: intensificà els seus serveis jurídics a la Diputació i aconseguí ser-ne proveït assessor ordinari per al sexenni 1623-1629. La provisió fou motiu de controvèrsia, però aviat quedà demostrat que elegir l'olotí havia estat un encert. La monarquia de Felip IV de Castella i III d'Aragó impulsava un projecte autoritarista lesiu als drets i llibertats de Catalunya i els conflictes se succeïen. La dècada de 1620 estigué farcida de topades constitucionals per motius diversos. A tall d'exemple, citem el doble refús de les institucions representatives a permetre la renovació o el nomenament de virreis mentre el nou rei no hagués jurat les constitucions de Catalunya, o la crisi pregonada entre els estaments de la província i l'aparell reial a les sessions de Corts de 1626 –el programa polític dels primers pivotava sobre la millora dels mecanismes de l'Observança del dret, mentre que el segon postulava el projecte de la *Unión de Armas* del *conde-duque* de Olivares. Davant cada plet constitucional, Fontanella i altres juristes redactaren i feren imprimir memorials o argumentaris jurídics i polítics que feren imprimir i distribuir per conscienciar un ampli sector de la població catalana de la justícia de les raons de la Terra i la il·legimitat de les pretensions del rei. Joan Pere Fontanella, així, desmentí el tòpic que Catalunya no ha tingut bons juristes de dret públic.

Un cop tancat el seu sexenni com a assessor ordinari, l'advocat olotí seguí col·laborant amb la Diputació i altres institucions catalanes en relació amb conflictes jurisdiccionals i polítics –principalment, per la pretensió de la monarquia d'exigir als municipis una cinquena part del que durant dècades

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

haurien percebut en concepte d'imposicions–; en el dossier dels quints, per cert, se li ha atribuït una actitud de "resistencia a ultranza" (Villanueva 1999 : 323). Els conflictes s'anaren agreujant amb l'esclat de la guerra franco-espanyola l'any 1635, per la qual Catalunya es convertí en camp de batalla i seu d'allotjaments forçosos i abusius a militars forans, sense que servís de res l'escut de les constitucions i altres drets del país. Més endavant –6è apartat– comprovarem que Joan Père Fontanella tornà a assessorar la Diputació del General anys després, en circumstàncies ben diferents...

3. De *pactis nuptialibus tractatus*, molt més que dret de família i successions

En l'esperit dels catalans de l'edat moderna, del dret públic al dret de família no hi havia una rasa infranquejable, sinó un vincle estret que remetia sistemàticament al rei/pare i a la seva autoritat sia sobre els súbdits sia sobre l'esposa i els descendents. En el segon sentit, la poderosa llum del pare es projectava amb particular intensitat a l'hora de traçar i concloure estratègies matrimonials per als fills –col·locar-los en matrimoni–, tot estipulant els pactes nupcials oportuns. Coneixem amb tal nom l'instrument jurídic d'extraordinària difusió fins a dates recents mitjançant el qual desenes de generacions de catalans, de l'àmbit rural però també urbà, de classe modesta o acomodada, fixaren paccionadament els drets i obligacions de naturalesa econòmica i social, les regles de convivència interna i externa, present i futura dels nuclis familiars de nova erecció. D'aquests documents, Joan Pere Fontanella n'assumí i en sapigué transmetre de forma extraordinària la sacralitat, lligada al seu caràcter convencional i constitutiu (en el sentit ple de la paraula) de successives cèl·lules familiars. La seva expertesa potser s'explicaria pel seu origen garrotxí, comarca prou aspra i d'orografia complexa on mantenir i explotar unes terrasses, una coma, un ermot o unes artigues podia ser determinant per a la supervivència d'un grup familiar: li'n forniria una magnífica lliçó vital el veí i alhora client Sebastià Fontfreda, abocat a pledejar davant la Reial Audiència de Catalunya per recuperar peces aparentment marginals que son pare, actuant alhora com a hereu gravat i hereu escampa, havia alienat a propietaris de la rodalia, trencant així la vinculació d'aquestes amb el propi llinatge.

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

La manca d'una sensibilitat unívoca de la dita Reial Audiència envers l'esperit i el contingut dels capítols matrimonials —per tant, llur naturalesa jurídica i efectes—, demostrada en resolucions com les d'un plet sobre el mas Grau de Sant Jaume de Viladriver, seria el ressort que impulsaria Joan Pere Fontanella a enfilat materials i reflexions i a escriure el *De pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus*.

Els dos volums de *De pactis nuptialibus* foren editats per primer cop a Barcelona els anys 1612 i 1622 respectivament. L'impressor fou Llorenç Déu i el promotor econòmic Miquel Manescal. Successivament, entre 1627 i 1752 l'obra conegué una desena llarga de reedicions entre Lió, Venècia i Ginebra. Pretesament esmenaven errades de les precedents —realment n'introduïen sovint de noves, per incúria de tipògrafs. En temps més recents, només reeixí un intent parcial de publicar traduccions i/o resums de l'obra.

En paràmetres d'historiografia jurídica clàssica, es podria qualificar *De pactis nuptialibus* com una obra que del corrent del *mos italicus* tardà, en què l'autor assumiria un perfil mixt entre tractadista —autor d'una monografia— i decisionista —comentarista de sentències judicials.

Atenent al títol, hom esperaria una monografia que es cenyís a qüestions entorn de dret patrimonial, de família i de successions. A la pràctica, *De pactis nuptialibus* oferí un ampli panorama d'institucions jurídiques que avui qualificaríem tant de privades com de públiques. Per això, alguns l'han equiparat a un manual de dret català de l'edat moderna. L'atenció es focalitzà en la Catalunya del segle XVII, certament, però tingué contínuament en compte el marc general del dret romano-canònic aleshores vigent al continent, i puntualment referí particularitats d'altres espais polítics.

L'obra començava amb un instrument de capítols matrimonials pretesament modèlic, que en realitat no podia ser més atípic, car al·ludia a drets, béns o accions de gran amplitud i varietat que no eren comuns en les famílies de la Catalunya tardo-feudal —feus, castells i notaries de districte, molts graus de jurisdicció civil i criminal, alienacions de béns eclesiàstics, etc. Seguidament, Fontanella dividia l'instrument en clàusules i el subdividia en glosses, que anava comentant amb detall en diferents parts i *capites*.

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

L'estructura, inspirada en el *Tractatus clausularum instrumentalium* de Bartolomeo Bertazzoli editat l'any 1598, naturalment admetia variacions en funció de la matèria tractada –p. ex. la glossa 6a de la clàusula 4a es dividia directament en només tres *capites*, mentre que la glossa 18a de la mateixa clàusula 4a constava de cinc parts, que plegades sumaven 605 *capites*. Aquesta assimetria de l'obra creixia pel fet que l'autor s'esplaiava amb particular deteniment en temes que havia experimentat defensant clients seus davant la justícia.

L'encert de *De pactis nuptialibus* fou una sàvia combinació entre base empírica i solidesa doctrinal. És comprensible que tal combinació funcionés a la Catalunya moderna, on regia el principi dispositiu i les sentències judicials eren forçosament motivades. Reflectien un diàleg molt acotat entre magistrats i advocats, pautat amb minuciositat per constitucions de Corts del segle XVI. De les argumentacions de les parts, els magistrats n'identificaven els punts obscurs de fet i/o de dret –els *dubia*–, i els advocats intentaven aclarir-los amb escrits molt reflexionats, anomenats memorials o al·legacions jurídiques. Així, l'exercici de la justícia quedava empeltat de rigor científic.

En part, l'excepcionalitat de Fontanella rau en la quantitat, varietat i actualitat de les seves lectures –que no li impedien fer algunes citacions de segona o de tercera mà, com era corrent a l'època. *De pactis nuptialibus* s'edificà sobre un munt d'obres, catalanes i foranes, de fluida circulació a l'Europa del *ius commune*, gràcies al domini compartit del llatí en l'àmbit científic i cultural. Entre les catalanes destaquem les flamants *Decisiones aureae* de Lluís de Peguera (1605 i 1611) i el tercer i darrer volum de *Variae resolutiones* de Jaume Càncer (1608), amb totes elles Fontanella interactuà contínuament. Entre les foranes no faltaren les recents *Disputationes de sancto matrimonii sacramento* (1601-1605) del jesuïta Tomás Sánchez, o la jurisprudència de la Savoia recollida per Antonie Favre en el vulgarment anomenat *Codex fabrianus* (1606), per no parlar de successives generacions de decisionistes napolitans, de tants altres juristes itàlics (amb Mascardi i Menochio al capdavant), lusitans, *arrêtistes* gals, i d'una certa presència de literatura jurídica castellana.

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

Per edificar *De pactis nuptialibus* tingueren especial rellevància pàgines seleccionades de Guy Pape i els *addentes* als seus comentaris a la jurisprudència del Delfinat, o de François Marc, també de la regió de Grenoble, o del bordelès Nicolas Bohier, o d'Antoine Guibert de la Coste, Bérenger Fernand o Francisco Caldas de Pereira Castro. Ells, entre d'altres, havien procurat abans que Fontanella la legitimació dels instruments de successió paccionada o convencional –irrevocable unilateralment–, prou estesos en diversos espais d'Europa a les edats mitja i moderna. Com hem avançat, el jurista català deplorà que a la Reial Audiència de Catalunya s'haguessin dictat resolucions poc o gens respectuoses amb l'essència dels capítols matrimonials i els heretaments que habitualment s'hi disposaven –donacions *inter vivos* amb efectes *mortis causa* en benefici d'un fill que contraïa matrimoni, sovint el primogènit, amb el requisit que el gruix del patrimoni donat quedés vinculat als descendents de la nova parella. Fontanella percebé que alguns magistrats no havien conegut la praxi i la utilitat de tals instruments, sobretot en la Catalunya interior i pirinenca. O havien aplicat rígidament normes i principis de dret romà, sens atenció al vigor dels costums. El seu mèrit residí en conciliar tals costums amb la font central del *ius commune*, un dret civil formalment supletori, però materialment cabdal en l'ordenament jurídic del país, al qual servia de matalàs.

Per aquesta capacitat d'integrar fonts de molt diversos origen i naturalesa, *De pactis nuptialibus* esdevingué ràpidament una obra de referència, molt citada a Europa i a Llatinoamèrica. I també per l'elevat nombre de sentències de la prestigiosa Reial Audiència de Catalunya que recollí, comentà i divulgà, en un moment que el dret de molts territoris europeus coneixia un notable desenvolupament jurisprudencial. Concretament a Catalunya, gràcies a la molt calculada constitució n. 40 de les Corts de 1599, perquè les sentències judicials poguessin tenir eficàcia *erga omnes* havien de passar pel sedàs de la ciència jurídica –d'autors com Fontanella. Així es garantiria que no quedés únicament en mans de la monarquia, a través dels seus magistrats, l'actualització d'un dret d'arrel paccionada (Capdeferro 2009).

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

De pactis nuptialibus no fou l'única obra del jurista. Durant la seva maduresa, Fontanella recollí i comentà més sentències significatives de la Reial Audiència a l'obra *Sacri Regii Senatus Cathaloniae decisiones* (vol. I: 1639, vol. II: 1645), estructurada en sis-cents capítols. En aquesta obra hi reflectí l'empremta republicanista i poliàrquica del Principat, en tant que hi inclogué nombroses resolucions i deliberacions de jurisdiccions provincials o municipals, tot equiparant-les en ciència i solvència a les dels tribunals regis (Capdeferro 2012:283-309).

4. Un epistolari factici molt valuós

Fontanella escrigué incomputables cartes als seus clients escampats per tota la geografia catalana. En cinc arxius municipals i comarcals s'ha conservat una petita part d'aquesta ingent correspondència, concretament dues-centes quaranta-una comunicacions datades entre 1604 i 1644 adreçades als governants de cinc ciutats o viles rellevants: Girona (trenta-vuit comunicacions), Manresa (sis), Olot (dinou), Tortosa (cent quaranta-vuit) i Vic (trenta-dos). Aquest epistolari factici, gairebé íntegrament en català, està editat i contextualitzat (Capdeferro 2012a). Les comunicacions, privades entre advocat i client, de vocació estrictament pràctica i efímera –per tant, força espontànies, de vegades molt franques–, sobretot tenen un gran interès per als juristes i els historiadors del dret i les institucions. Però també per als historiadors de la llengua, interessats en la pragmàtica i la fraseologia del català de l'edat moderna (Capdeferro 2017). Permeten datar l'ús d'algunes expressions, la majoria –no pas totes– esteses i documentades, i sobretot copsar l'univers mental i la percepció del dret i els litigis en la societat del segle XVII. Hi abunden les imatges vinculades amb membres del cos i altres fenòmens naturals, amb camins –que ofereixen un bon paral·lelisme als processos–, i amb el món del joc, de la lluita o de la guerra –on, com en l'àmbit jurídic, es busca tenaçment la victòria sobre el rival. Però també s'empren sovint expressions relacionades amb la concòrdia i l'entesa, per posar fi a disputes sense necessitat de resolucions jurisdiccionals. El llenguatge fontanellà està impregnat d'una noció avui en desús, les obligacions naturals, que antany reflectien deures recíprocs de lleialtat i ubicaven cadascú al lloc que li esqueia

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

en relació amb el seu entorn personal, professional i institucional. Joan Pere Fontanella tenia un elevat sentit de la responsabilitat, que traslladà a les seves cartes a través d'expressions sobre compliment amb escriu del deure –aquest compliment del deure, ai las, no sempre donava els resultats desitjats, perquè el món del dret estava subjecte a un cert atzar, com tot a la vida. La fe vigorosa del jurista, en el context fervent de la Reforma Catòlica, es fa palesa en locucions tocants a la càrrega o descàrrega de consciència i al compromís de la pròpia salvació eterna. Aquesta gravetat existencial, tanmateix, no és incompatible amb pessics d'ironia i al·lusions sornegueres. Joan Pere Fontanella sens dubte fou únic i irrepetible, però la seva agudes intel·lectual visiblement l'heretà el jurista, eclesiàstic, polític i, sobretot, amant fervorós i autor de poemes i peces teatrals de primer ordre del Barroc català Francesc Fontanella i Garraver (1622-1681), el seu fill petit, cada dia millor conegut gràcies a estudiosos de la història de la cultura i la literatura (Sansano i Valsalobre cur. 2009; Valsalobre 2010; Rossich 2012; Rossich, Miralles i Valsalobre cur. 2015; Sogues 2018 i 2019; Miralles 2019; Valsalobre 2019).

5. Un jurista reaccionari?

Fontanella fou un innovador en termes de dret i, mitjançant les al·legacions jurídiques que redactava, trobà sortides per als plets més compromesos. Dit això, la historiografia jurídica no el té per un jurista conservador. Heus aquí tres arguments que sostenen aquest judici.

D'entrada, la cobertura de legitimitat i l'aurèola de prestigi que pretengué donar als capítols matrimonials que s'estilaven a Catalunya i en molts altres espais d'Europa. És a dir, l'esforç per glossar uns vincles que foren idealitzats pel pairalisme romàntic, però avorrits pel liberalisme, car sacrificaven l'individu en ares de la cèl·lula familiar i l'ordre social.

Segonament, uns paràgrafs que escrigué infamant els descendents de jueus que s'havien vist forçats a convertir-se al cristianisme durant el segle XV. Els redactà per qüestionar l'obligació que qualsevol *paterfamilias* honorable tenia de dotar les seves filles. Tal obligació, segons Fontanella, decauria si la filla volia contraure matrimoni amb una persona indigna, com per exemple un

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

cristià nou, algú que no superés proves de netedat de sang. En descàrrec del nostre jurista, cal dir que les línies que escrigué sobre tal discriminació no foren exclusivament de collita pròpia, sinó que remetien a una jurisprudència de la Reial Audiència de Catalunya de la segona meitat del segle XVI que havia reconegut –si bé de manera restrictiva, exigint proves concloents– aquell fenomen social odiós i estès (Capdeferro 2012b).

En tercer lloc, Fontanella, com Lluís de Peguera, curiosament comentà una altra jurisprudència de la Reial Audiència severíssima amb les dones catalanes que haguessin comès adulteri –a la pràctica reconeixia als marits banyuts la continuïtat d'una potestat que se'ls havia reconegut a l'edat mitjana: tancar-les en uns espais de reduïdíssimes dimensions dins de casa i anar-les alimentant només amb pa i aigua fins que morissin lentament. A la pràctica, a l'alta edat moderna Barcelona era una ciutat molt més oberta on no es practicava aquest càstig de crueltat extrema. Altrament, el Consell de Cent gestionava la Casa de les Egipcíaques, un reformatori on les preteses adúlteres, després de la instrucció d'un dossier, eren internades per (re)aprendre les virtuts de la disciplina domèstica. Que era una solució intolerable als nostres ulls –cal dir-ho?–, però havia suposat un clar avenç en el seu moment. Un avenç al qual la literatura jurídica del nostre biografiat no dedicaria ni una línia (Capdeferro i Ribalta 2014: cap. 3). Si un cas, fou en l'àmbit polític on Joan Pere mostrà el costat més rupturista.

6. Un polític revolucionari?

Fontanella fou conseller en cap de Barcelona el desembre del 1640 i els primers onze mesos del 1641, és a dir, quan les principals institucions representatives de Catalunya posaren la seva flamant república, massa vulnerable, sota protecció del rei de França. Plana una ombra de sospita sobre el fet que el nostre home fos extret a sort —el mecanisme electoral vigent— per al càrrec municipal més preeminent del cap i casal en un context tan excepcional. El 10 de gener de 1641, juntament amb el diputat eclesiàstic Pau Claris, Joan Pere Fontanella es reuní amb la duquesa de Cardona, potser en un darrer intent de diàleg amb la monarquia hispànica. Només tretze dies després, al costat del diputat militar Francesc Tamarit i de Bernard du Plessis-

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

Besançon, el jurista es posà al cap d'un consell de guerra per dirigir —almenys formalment— les operacions que conduirien a la cèlebre batalla de Montjuïc del 26 de gener, en què les tropes catalanes i franceses doblegaren les del rei de Castella (Simon 2019: 452 i 494). Després d'aquest *momentum* militar, a Fontanella no li degué resultar gens fàcil conduir algunes reunions del Consell de Cent, el plenari local barceloní, que, també per l'excepcionalitat política, havia vist augmentat el nombre de consellers i alguns ja anomenaven despectivament «Consell dels dos-cents», tot denigrant-lo per l'ascendent que hi havien guanyat els sectors més populars (Capdeferro 2012: 335-336).

A partir d'alguns informes del Consell d'Aragó, hi ha veus de la historiografia que han atribuït l'alineació de Joan Pere Fontanella amb el patriotisme, el constitucionalisme —per la seva defensa escrupolosa de les constitucions— i el secessionisme català, més a l'oportunisme que no pas a la convicció; concretament, a un ressentiment per no haver estat nomenat magistrat de la Reial Audiència sota els regnats de Felip III i Felip IV (Elliott 1966: 280). Fontanella, tanmateix, sembla que no fou cap líder revolucionari, desitjós d'emular l'exitosa independència de les Províncies Unides, majoritàriament protestants respecte de la monarquia hispànica. Sinó, com s'entendrien les directrius d'obediència al rei que Joan Pere transmeté per carta als dirigents de Vic entre 1637 i 1639 en matèries clarament constitutives de contrafacció —ell mateix les havia estimades així com a consultor de la Diputació—? “Tingueu confiança, serviu i sereu servits, la monarquia necessita els vostres homes o tributs, quan hagi sortit de la situació de destret us compensarà amb mercès”, els venia a dir.

Joan Pere Fontanella, si de cas, s'adherí a la causa d'una generació més jove, on tingueren un paper determinant els seus fills Josep i Francesc. El segon segurament en l'esfera intel·lectual; el primer, des de la primera línia política: a les acaballes del 1641 fou proveït regent la Cancelleria de la Reial Audiència de Catalunya i entre 1643 i 1644 participà de manera secundària en les negociacions de pau celebrades a Münster. De fet, durant tota la dècada de 1640 fou un home clau del govern francès a Catalunya. Dissortadament, almenys de moment, se'l coneix més per haver estat implicat contínuament en

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

rivalitats i personalismes que no pas per haver impulsat mesures de govern encertades.

El salt de Josep Fontanella i Garraver de la plaça d'assessor ordinari de la Diputació —que havia ocupat des del 18 d'abril del 1640, en plena escalada de tensions prèvia al Corpus de Sang— a regent la Cancelleria de l'Audiència s'acompanyà d'una proposta —a la pràctica una ordre?— perquè son pare, Joan Pere, el substituís a la Diputació. Així, el venerable jurista es trobà en la incòmoda posició de defensor de les llibertats de Catalunya que l'aparell reial francès liderat per homes com el seu fill contrafeia una i una altra vegada —el context de guerra franco-espanyola i el canvi de sobirania recent no eren gens proclius al respecte escrupolós dels usatges i les constitucions (Capdeferro 2012: 341 i s.).

Probablement, Joan Pere Fontanella i la seva esposa, Margarida Garraver, fugiren de Barcelona cap a Perpinyà durant la tardor de 1649. Això explicaria que el jurista fos tractat de traïdor i desinsaculat pel Consell de Cent —és a dir, retirat de les bosses d'on s'elegirien a l'atzar els futurs governants de Barcelona (Palos 1997: 169). Sigui on sigui que morí, segons el testament de la seva muller, estès el 17 de juny de 1656 (Capdeferro 2012: 457-460), les seves despulles acabaren enterrades a l'església de Sant Jaume de Barcelona, davant la seu de la Diputació del General. Acabarem aquesta biografia interessant-nos pel destí dels seus béns.

7. Un bagatge dilapidat

D'entrada, Joan Pere Fontanella no féu heretament a favor del primogènit Josep en els seus capítols matrimonials, signats l'any 1627 —uns capítols on Joan Pere i la seva esposa brillaren per la seva absència, cosa molt significativa. Potser al jurista l'instrument li semblava inapropiat en un context urbà del segle XVII? Potser pensava que ja cediria a Josep el bufet familiar i la cartera de clients? No fou fins al 26 de desembre de 1640 —1641 a l'època, perquè els anys es comptaven a partir de Nadal—, que el jurista escrigué un testament de la seva pròpia mà amb les ratllades, cancel·lacions i afegitons habituals de les seves cartes. Després de molt buscar-lo, en vam aconseguir una còpia a l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (Capdeferro 2012:

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

451-457). La data és prou eloqüent, com el text de l'instrument en si mateix, dels temors de l'aleshores primer edil barceloní a l'ofegament militar habsbúrgic del viratge secessionista de Catalunya. Exactament un mes abans de la batalla decisiva de Montjuïc, heus aquí les mesures que adoptà el nostre home: primerament, fongué en una massa patrimonial única els seus béns propis i els de la seva esposa, estimats en dues mil set-centes lliures; en segon lloc, defugí el nomenament del primogènit Josep com a hereu universal; altrament, confià a sa muller la partició de tots els béns entre el dit Josep i Francesc seguint les proporcions i condicions que li semblessin oportunes. Tal mesura fou fruit d'una desconfiança envers el fill gran i d'una predilecció envers el benjamí? Parlant de desconfiança, Joan Pere no confiava ni sobreviure la seva dona –devia témer morir en una batalla o ser executat com a reu de lesa magestat–, ni poder ser enterrat a l'església barcelonina de Sant Jaume, com hauria estat el seu desig, ni tampoc que la Diputació del General continués existint si les tropes hispàniques acabaven amb la revolució política de 1640: “quissà quant yo seré mort succehira[n] altres coses, que serà forsós cercar altre expedient”.

Finalment, Joan Pere Fontanella no morí fins a la darrerria de 1649, concretament el 29 de desembre de 1649 —1650 a l'època. Heus aquí els béns que deixà: una casa al capdavant de la baixada de Sant Miquel de Barcelona, dos crèdits ben rendibles —un censal de sis mil lliures fet a la vila d'Olot i un de mil al cap i casal de Catalunya—, diversos immobles a la Garrotxa i joies, or i plata abundants. I, per sobre de tot, una cartera de clients i un prestigi que havien costat molt d'aconseguir i difícilment es podrien transferir als descendents, ni que fos per les delicades circumstàncies polítiques i bèl·liques a partir de 1650.

Josep Fontanella i Garraver versemblantment s'emportà l'or i la plata del patrimoni familiar en fugir del Principat, juntament amb els homes i armes de la flor de lis, el 15 d'octubre de 1652. El 1656, ben establerts ell i Francesc al Rosselló posseït per la monarquia de França, foren expressament exclosos pel testament matern de la massa patrimonial conjunta de la parella que els havia portat al món. La severa clàusula que clogué les últimes voluntats de Margarida Garraver es pot llegir com una

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

dolorosa —si bé enraonada— precaució de la vídua per protegir la família i el patrimoni romanos en la part de Catalunya que havia retornat a la fidelitat a Felip III (IV).

Fos aquest o un altre el motiu de la disposició en qüestió, aquesta fou contestada pel fisc reial en tant que la vídua Fontanella s'hauria extralimitat del mandat rebut del marit, hauria negligit els drets de dos legitimaris i hauria burlat l'efecte d'una sentència de 1653 contra els reus de lesa magestat. Així, els béns del jurisconsult difunt es perderen durant un temps. La néta Magdalena Fontanella Safont, casada amb el donzell Bernat Sala d'Arenys, els recuperà el 1659 contra cent dobles d'or mitjançant una concòrdia amb el fisc que avortà un procés davant la Reial Audiència. Haver acollit vuit anys l'àvia a casa i haver-ne estat designada hereva tingué, així, un premi efectiu. Ara bé, aquest no li durà gaire més d'una dècada: després de no pocs incidents, el 1670 Magdalena fou desposseïda del patrimoni Fontanella-Garraver en una ofensiva de sa germana Mariàngela i el fill d'aquesta, Josep Alemany.

Aquests pledejants impenitents a la Catalunya de la segona meitat del XVII, actuant en nom de l'exiliat Josep, pare i avi respectivament, consumiren bona part de l'herència. De poc serviren, al segle XVIII, els intents de descendents ulteriors de la nissaga per recuperar els béns més valuosos que havia aconseguit Joan Pere, principalment la casa gran de Barcelona.

En definitiva, el jurisconsult més celebrat de l'edat moderna, que envigorí el dret practicat a Catalunya en els àmbits de la família i de les successions, disposà dels seus béns fugint dels paràmetres habituals al país. Encara més, qui tant havia contribuït a explicar i consolidar els mecanismes jurídics mitjançant els quals el poderós pare de família català determinava el destí del patrimoni del llinatge, privilegiant els primogènits mascles, envellí a la penombra, amb la seva autoritat eclipsada per un fill gran molt menys sòlid intel·lectualment que ell, i amb l'ànsia per privilegiar un fill petit que acaparava la seva devoció; en morir, els seus béns coneixeren una sort ben diversa a la desitjada. Sortosament, el *De pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus* perpetua la seva memòria.

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia citada

CAPDEFERRO 2009: Josep Capdeferro, "Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina" dins S. de Dios et al. (coords.), *Juristas de Salamanca, siglos XV-XX*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, p. 235-257.

CAPDEFERRO 2012a: Josep Capdeferro, [Ciència i experiència. El jurista Fontanella \(1575-1649\) i les seves cartes](#), Barcelona, Fundació Noguera.

CAPDEFERRO 2012b: Josep Capdeferro, "[La infàmia de tenir sang jueva a la Catalunya moderna: ecos del Reial Consell i de la literatura jurídica](#)", dins Enric Porqueres i Gené (coord.), *Francesc Riera, des de l'abundància del cor*, Palma de Mallorca, Leonard Muntaner Editor, p. 163-174.

CAPDEFERRO 2016: Josep Capdeferro, "The pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus (Treatise on Nuptial Pacts or Marital Agreements). Joan Pere Fontanella (Iohannes Petrus Fontanella) (1575-1649)", a Serge Dauchy, Georges Martyn, Anthony Musson, Heikki Pihlajamäki i Alain Weijffels, *The Formation and Transmission of Western Legal Culture: 150 Books that Made the Law in the Age of Printing*, Cham (CH), Springer, p. 164-167.

CAPDEFERRO 2017: Josep Capdeferro, "[De l'oral a l'escrit: locucions de l'epistolari d'un gran jurista del segle XVII](#)", *Revista de Llengua i Dret*, 67, p. 201-219.

MEDALLES ACADÈMIQUES RAMON DE PENYAFORT

CAPDEFERRO i RIBALTA 2014: Josep Capdeferro i Jaume Ribalta, [Banyuts catalans: l'adulteri i la Casa de les Egipcíiques a la Barcelona moderna](#), Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.

ELLIOTT 1966: John H. Elliott, *La revolta catalana (1598-1640)*, Barcelona, Ed. Vicens-Vives.

MIRALLES 2019: Eulàlia Miralles, "[La canonització de Francesc Fontanella \(1622-1681\)](#)", *Estudis Romànics*, 41, p. 435-445.

PALOS 1997: Joan Lluís Palos, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo.

ROSSICH 2012: Albert Rossich, "[Intertextos: sobre les fonts i els motius literaris de 'Lo desengany' de Fontanella](#)", *Caplletra*, 52, p. 207-228.

ROSSICH, MIRALLES i VALSALOBRE cur. 2015: Albert Rossich, Eulàlia Miralles i Pep Valsalobre (cur.), *Francesc Fontanella*, «O he de morir o he d'amar», Barcelona, Empúries.

SANSANO i VALSALOBRE cur. 2009: Gabriel Sansano i Pep Valsalobre (cur.), *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona, Documenta Universitaria.

SIMON 2019: Antoni Simon i Tarrés, *1640*, Barcelona, Rafael Dalmau.

SOGUES 2018: Marc Sogues, "[Una práctica terapéutica como excusa literaria: La purga en la poesía de Francesc Fontanella](#)", *eHumanista*, 39, p. 154-167.

SOGUES 2019: Marc Sogues, *Les cartes poètiques de Francesc Fontanella: estudi i edició crítica*, Tesi doctoral, UdG.

MEDALLES ACADÈMIQUES JOAN PERE FONTANELLA

VALSALOBRE 2010: Pep Valsalobre, "[Mudats tots los perfils. Aportacions a la biografia de Francesc Fontanella](#)", *Els Marges*, 92, p. 54-81.

VALSALOBRE 2019: Pep Valsalobre, "[Francesc Fontanella 'obiit die nona octobris millessimo sexcentessimo octuagesimo primo'](#)", *Estudis Romànics*, XLI, p. 447-456.

VILLANUEVA 1999: Jesús Villanueva, "Felip Vinyes (1583-1643): su trayectoria política y la gestación de la revuelta catalana de 1640", *Manuscrits*, 17, p. 307-340.

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

Obra Social "la Caixa"